

Др Слободанка Ковачевић Перих,*

Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

Милица Мицовић,

Асистент, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

ОСТВАРИВАЊЕ СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКИХ ПРАВА РАСЕЉЕНИХ И ПРОГНАНИХ СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ**

„...Стварна слобода појединца не може постојати без економске сигурности и независности...“.
(Рузвелт)

Апстракт: У ери људских права – положај/статус расељених и прогнаних лица са Косова и Метохије (од 1999. године) доводи у упитност универзалност, неопуђивост права човека. Страх, недостатак безбедности и слободе кретања, немогућност остваривања стечених права из и по основу радног односа, немогућност повезивања радног стажа, као и нефункционисање законодавних механизма и привремених институција на Косову и Метохији, само су неки од аспеката угрожавања фундаменталних права човека. Кршење основних људских права на територији КиМ укључује и право на располагање и уживање имовине које гарантује Европска конвенција о људским правима, што ствара политичку климу која не погодује, не само повратку, већ представља највећи проблем за одржив и достојанствен

---

* e-mail: slobodanka.peric@pr.ac.rs

milica.midzovic@pr.ac.rs

Рад примљен: 13.07.2022.

Рад прихваћен: 29.07.2022.

** Рад је настао као резултат научно-истраживачког пројекта Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици - „Правни поредак Србије и актуелни међународни и регионални процеси”.

живот. Аутори у овом раду анализирају и преиспитују домаћај социјално-економских права као људских права, указујући на антагонизам и својеврсни раскорак између идејних-теоријских ставова о људским правима као „природним правима човека“, бројне регулативе о људским правима којом су прокламована, као универзална, права човека на једној страни, и релативизма универзалности/неотуђивости (релативног универзализма људских права), кроз призму положаја расељених и прогнаних лица са Косова и Метохије. У том контексту, евидентно је да људска права – њихов домаћај, интерпретација и заштита зависе од тога ко је титулар истих и ко одлучује о остваривању ових права. Другим речима, зависи од политичке воље власти тзв. Косова. Интенција је аутора да укажу на угрожавање фундаменталних права човека, и покрену научну и другу јавност да се укључи у промоцију ове проблематике, и тиме дају скроман допринос напорима Републике Србије да заштити интегритет својих грађана, имовину и културну баштину.

Кључне речи: *социјално-економска права, расељени и прогнани, Косово и Метохија, угрожавање људских права.*

1. Уводна разматрања

Под појмом интерно расељена лица подразумевају се појединци или групе појединаца који су присиљени да беже или напусте своје домове или пребивалишта, услед оружаног сукоба или да би спречили последице оружаног сукоба, ситуације општег насиља, повреде људских права, катастрофе, било природне или узроковане људском руком, а који нису прешли међународно признату државну границу.¹ Након НАТО интервенције 1999. године, велики број грађана, претежно неалбанског становништва, напустио је Косово и Метохију (у даљем тексту: КиМ), и населио се (претежно) у осталим деловима Србије и Црне Горе. Комесаријат за избеглице и миграције је марта 2000. године у сарадњи са Високим комесаријатом Уједињених нација за избеглице (United Nation Refugee Agency - UNHCR) организовао попис интерно расељених са Косова и Метохије, када је регистровано 187.129 лица. У периоду од 2000. до 2005. године, са Косова и Метохије дошло је још око 20.000 лица,

---

¹ *Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије*, <https://kirs.gov.rs/cir/interno-raseljena-lica/interno-raseljena-lica> (8.07.2022).

тако да је крајем 2005. године број интерно расељених лица у Републици Србији без КиМ износио 209.021 лице, а тренутно их је 196.140.² Око 4 хиљаде је расељено и прогнано у мартовском насиљу албанских екстремиста 2004. године, када је спаљено 900 кућа и станова и уништено више од 30 православних храмова широм КиМ. Требало би нагласити да је око 20 хиљада интерно расељених лица унутар Косова и Метохије прешло из мешовитих етничких средина у већинске, скоро једноетничке енклаве.³ Према подацима из Националне стратегије за решавање питања избеглих и интерно расељених лица за период од 2015. до 2020. године,⁴ број интерно расељених у том периоду био је 204.049.⁵

---

2 *Интерно расељена лица*, <https://kirs.gov.rs/cir/interno-raseljena-lica/interno-raseljena-lica> (8.07.2022).

3 *Интерно расељена и прогнана лица са Косова и Метохије*, Координациони центар за Косово и Метохију, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031> (8.07.2022).

4 „Службени гласник РС“, број 62 од 14. јула 2015.

5 Према подацима Косовске агенције за статистику, у попису који је спроведен 2011. број становника износио је 1.739.825, од чега су 92,93 одсто чинили Албанци, а 1,47 одсто Срби. Једна од поражавајућих чињеница је да се упркос евидентном бојкоту, политички неретко манипулисало о броју Срба, па се проценат од 1,47% представљао као главни аргумент у натпредстављености Срба у косовским институцијама. Пописи на Косову имају дуг историјат манипулације бројкама. Последњи попис који нису бојкотовали ни Срби ни Албанци одржао се 1981. када је утврђено да на Косову живи 1,58 милиона становника од чега су Срби чинили 209.497. Већ 1991. због бојкота од стране албанске заједнице Савезни завод за статистику прибегава процени од 1,97 милиона од чега су Срби чинили 194.190. Упркос већинском бојкоту српске заједнице, делује да попис из 2011. као први постконфликтни регистар становништва даје тачну бројку укупног броја Албанаца још од 1981. Међутим, многи постављају питање да ли је та бројка тачна с обзиром на велики број исељеника. Такође, у великој мери се манипулисало и бројем Срба који су остали на Косову и оних који су расељени због последица рата. Тренутни број расељених лица са Косова према подацима Комесаријата за избеглице и миграције износи 196.140 лица, што је нешто већа бројка од пописаних 187.129 током 2000. у сарадњи са Високим комесаријатом Уједињених нација за избеглице. С друге стране, ОЕБС је на основу својих процена у период између 2010 и 2013 утврдио да на Косову живи 146,128 лица, што је у том тренутку чинило 7,8% од укупне популације, односно знатно више од пописаних 1,5% током пописа 2011. Веома је важно да се утврди тачан и званичан број Срба који и даље живе на Косову, будући да бројка може показати стварно стање у тихој миграцији значајног броја Срба у постконфликтном периоду (нпр од ОЕБС процене 2013. да их има преко 140.000 до податка Београда да их у 2021. има мање од 95.000). Уједно, тачан број припадника српске заједнице је важан за даље планирање и стратешко промишљање унапређењу њиховог положаја. Уједно, резултати пописа би морали за последицу да имају ревидирање регистра броја расељених лица, јер нема логичне повезаности између тврдње да је 1991. живело 194.190 Срба односно 215.346 Срба и Црногораца, да их се након 1999. раселило 196.140, а да је на Косову остало да живи између 140 и 95 хиљада. То би значило да се значајан број Срба вратио након рата на Косову, али подаци ОЕБС-а показују да се до 2019. вратило само нешто

У циљу остваривања достојанственог живота и одрживог повратка расељених и прогнаних са КиМ, у раду се указује на системске проблеме, институционални вакуум и политичку незаинтересованост власти тзв. Косова (самопроглашене државе Косово) у остваривању социјално-економских права. Наиме, социјално-економска права омогућавају да појединци уживају тековине цивилизацијског развоја друштва, односно да грађани остваре приступ материјалним и духовним добрима заједнице.⁶ Полазећи од теорије о људским правима као природним правима,⁷ ослањајући се на одредбе Универзалне декларације о правима човека из 1948. године⁸ у којој је првим чланом прокламовано да се сва људска бића рађају слободна и једнака у достојанству и правима, држава не може ограничава, већ супротно, може да ствара могућности да сваки човек ужива прокламована права.⁹ Угрожавање фундаменталних људских права расељеним и прогнаним лицима даје нови дискурс природним правима човека која из димензије универзалног и неутуживог иду у димензију „умереног релативизма, односно релативног универзализма људских права."¹⁰

Аутори ће указати само на поједине аспекте угрожавања (појединих) социјално-економских права, услед немогућности да се

више од 30 хиљада. Наведено из интервјуа: С. Сурлић, *Попис на Косову 2022. и српска заједница*, <https://www.radiokim.net/vesti/analiza/popis-na-kosovu-2022-i-srpska-zajednica.html> (9.07.2022).

6 С. Јашаревић, *Социјално-економска права у вези са радом у међународним и европским радним стандардима*, „Радно и социјално право, бр. 1/2008. године, стр. 177-178 и даље.

7 Ј. Stefanović, *Ustavno pravo FNRJ i komparativno*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1950, стр. 480.

8 Универзална декларација о људским правима усвојена и проглашена резолуцијом Уједињених нација 217 (III) од 10. децембра 1948. године.

9 Економска и социјална права усмерена су на то да се појединци доведу у положај да могу да уживају грађанска и политичка права. Ова права, названа и правима друштвеног благаостања почивају на начелима једнакости и солидарности, а сврха им је између осталог да се социјално угроженим члановима друштвене заједнице помогне. Али, не постоји могућност потпуног остварења грађанских и политичких права, ако већина чланова једног друштва немају елементарне егзистенцијалне услове за развој својих физичких и умних потенцијала. Појединцу који води битку за голи физички опстанак, мало значе права попут права на слободу мисли или изборно право. Вид. М. Рапајић, *Економска и социјална права у Уставу Србије*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 49/1, 2015, 274.

10 Терминолошка одредница преузета од: Д. Аврамовић, *Људска права на танкој црвеној линији између универзалности и релативности*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, Вол. 48, бр. 3/2014, стр. 291.

опсег деценијског/вековног проблема у положају српске и неалбанске заједнице на овим просторима, искаже кроз један научни чланак.

2. О неким особеностима социјално-економских права

*Социјално-економска права се могу дефинисати као скуп уставних, законских и других правила и принципа усмерених ка задовољењу егзистенцијалних (социјалних) потреба грађана и унапређењу социјалне кохезије и солидарности.*¹¹ Ова група права је незамењива када се ради о помагању слабијим члановима заједнице и имају вишеструку, пре свега, инклузивну улогу у друштву. Социјално-економска права услед своје свеобухватности, могуће је груписати на: 1) права целокупног становништва (општа права); 2) права запослених; 3) права вулнерабилних, осетљивих категорија (жена/мајки, деце, лица са инвалидитетом, миграната, старих особа).¹²

Циљеви ове групе права се углавном могу свести на два основна захтева: 1) право на минималну економску сигурност и 2) право на пуноправно учествовање у друштвеном животу.¹³ Решавањем егзистенцијалних потреба с циљем задовољења минимума економске сигурности, држава омогућава друштвену инклузију грађанима, обезбеђује дигнитет појединца и живот достојан човека. У том смислу, не може се говорити о егзистенцији и остваривању социјално-економских права без позитивне акције државе. То значи да се у демократским

---

11 Творцем социјално-економских права сматра се социолог Хуго Синзмер (Hugo Sinzheimer). Дефиниција сачињена на основу дефиниције Савета Европе, из: „Приступ социјалним правима у Европи: стварно стање“, Савет Европе, објављено у: *Revija za socijalnu politiku*, Zagreb, 2003, br. 2, str. 10. Видети и: С. Јашаревић, *Социјално-економска права...*, *op. cit.*, стр. 178.

12 Могуће су разне класификације социјално-економских права. Уобичајена је подела социјално-економских права према броју субјеката на: индивидуална и колективна права. У индивидуална социјално-економска права према међународним стандардима спадају: право на имовину; право на рад; право на правичне, здраве и безбедне услове рада; право на зараду; право на животни стандард; право на социјалну сигурност; право на образовање; право на заштиту здравља; право на социјалну интеграцију лица са инвалидитетом; право на заштиту интереса аутора; право породице и деце на заштиту; право на уточиште. У колективна социјално-економска права спадају: право на професионално организовање; право на колективно преговарање; право на колективну акцију; право на учешће у одлучивању; право на здраву животну средину. Више у: С. Јашаревић, *Социјално право*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2010, стр. 90 и даље.

13 О томе више С. Јашаревић, *Социјално-економска права у вези са радом у међународним и европским радним стандардима*, Радно и социјално право, бр. 1/2008. године, стр. 177-178 и даље.

системима не би смела укидати, ни *ad hoc* мењати.¹⁴ Многи уставни ова права не дефинишу као права појединаца или група, већ као обавезу државе.¹⁵ Зато, када је реч о тој групи права, Уједињене нације су увеле тзв. *принцип прогресивног остваривања*, што значи да су државе дужне да гарантују бар нужни ниво сваког права, да би се постепено, у складу са могућностима, ишло на што виши ниво у обезбеђивању социјалних права.¹⁶

Неспорно је да социјална и економска права граде, у номотехничком смислу, два паралелна система норми, која су целисходна и интерактивна у остваривању.¹⁷ Економска права су овлашћења над чиниоцима (факторима) рада – капиталом, радном снагом, земљом. Њиховом експлоатацијом омогућава се стварање дохотка. Појединцу су ова права гарант обезбеђења средстава за задовољење основних људских потреба. Социјална права, како је дефинисано, обезбеђују гаранције појединцима, друштвеним групама, вулнерабилној популацији у случају да се нађу у стању социјалне угрожености (социјалне неизвесности) независно од врсте социјалног ризика који је условио то стање, или ће условити (незапосленост, трудноћа, и др.). Реч је о правима која су, може се рећи, истовремено настала из истих друштвених и економских околности које су условиле њихов настанак, исте социјалне снаге су се бориле за њихово признање, и имају, неспорно, исти циљ. Ова права изражавају различите основе и методе којима се долази до истог циља. Циљ је постизање одређеног нивоа социјалне сигурности која мора бити најмање на нивоу доступном човеку, тј. његовом достојанству.¹⁸ Све то указује да су економска права у односу на социјална права примарна. Вршењем економских права обезбеђује се стварање материјалних претпоставки за испуњење социјалних права. Наравно да треба указати да су, с друге стране, социјална права у функцији вршења економских права.¹⁹ Закономерности савременог друштвеног развоја не само да

14 С. Јашаревић, Социјално право, *op. cit.*, стр. 87.

15 М. Пајванчић, *Коментар Устава Републике Србије*, Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2009, стр. 93.

16 С. Јашаревић, *op. cit.*, стр. 87.

17 Један део теоретичара често не прави разлику између економских и социјалних права, тако да термином „социјално право“ или „социјална права“ покривају и економска и социјална права. Често су то чинили на више места у својим радовима и неки бивши југословенски писци који су се највише бавили и дали највећи допринос развоју социјалног права (Н. Тинтић, М. Ступар). Више о томе: Б. Шундерић, *Социјално право*, Правни факултет у Београду, Београд, 2009, стр. 165, и даље; и С. Јашаревић, *Социјално право*, нав. дело, стр. 85-177.

18 Б. Шундерић, *Ibid*, стр. 166.

19 *Ibid*, стр. 167.

изискују да се модерна држава, друштво базира на владавини права, правди и правичности већ и шире – тежиште је ка социјалној кохезији и социјалном миру. Ако се тежи ка том циљу једно друштво се не може замислити без социјално-економских права. Да су социјално-економска права реална у пракси, потврђује остваривање или њихово неостваривање које подрива баланс у међународним друштвеним односима. Највеће политичке револуције биле су инспирисане економским незадовољством и социјалним превирањима. На све већи утицај и домаћај овог конгломерата права скренуле су пажњу Уједињене нације, оснивањем Комитета за економска, социјална и културна права 1987. године, у циљу праћења реализације прокламованих социјално-економских права. И поједине светске организације које су традиционално фокус интересовања усмеравале ка политичким и грађанским правима, почеле су да извештавају и помно прате трендове реализације социјално-економских права.²⁰

Постоји једно екстремно гледиште према којем се економска и социјална права чак сматрају супериорним у вредносном смислу у односу на грађанска и политичка права. Припадници овог правца истичу да онима који умиру од глади, или су неписмени, слобода говора не значи много.²¹ „Истина је“, како истиче проф. Јашаревић, „негде између“. Можда је најпримереније навести изјаву са Светске конференције о људским правима одржане у Бечу 1993. године, да су сва права универзална, недељива и међузависна, те треба да буду једнако третирана.²²

3. Проблем расељених *de facto*

3.1. Угрожавање приватне својине и имовине

Чланом 86. Устава РС зајемчена је приватна и остали облици својине (члан 86).²³ Према Гамсу, „Својина (правно) значи непосредно присвајање поједине материјалне ствари. Имовина, пак обухвата скуп не

---

20 У конкретном примеру - организација *Human Rights Watch*, Извештај о повредама социјално-економских права. На сајту: http://hrw.org/doc/?t=esc&document_limit=640,20 (10. 07. 2022)

21 Наведено према: С. Јашаревић, *Социјално право, оп. cit.*, стр. 89.

22 Р. Етински, *Изједначавање међународне заштите економских, социјалних и културних права са међународном заштитом политичких и грађанских права*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3/2009, стр. 33, наведено према: С. Јашаревић, *Социјално право, оп. cit.*, стр. 90.

23 „Службени гласник РС“, бр. 98/2006, 16/2022) – Одлука о проглашењу Уставног закона за спровођење Акта о промени Устава Републике Србије - Амандмани I - XXIX – „Сл. гласник РС“, бр. 115/2021)

само својина него и потраживања једног лица“.²⁴ То значи да се имовина сматра нешто ширим појмом од својине. Право на имовину, представља темеље савременог грађанског друштва. Као такво прокламовано је неким од фундаменталних докумената о људским правима, као што су Универзална декларација о људским правима ОУН из 1948. године,²⁵ Европска конвенција о људским правима и основним слободама из 1950. године – Додатним Протоколом 1 из 1952. године,²⁶ Повелја о фундаменталним људским правима у ЕУ из 2000. године.²⁷

Поштовање стечених имовинских права представља фундаменаталну основу на чијим поставкама почива већи део савремених правних система. Сама чињеница да ли постоји или не постоји адекватан механизам за признање и конвалидацију имовинских права унутар правног система Косова и Метохије, независна је од чињенице њиховог постојања. Усвојени правни акти УНМИК-а садрже институционалне претпоставке за активирање судских, управних и других видова правне помоћи. Иако УНМИК законодавство представља формалну гаранцију за остваривање имовинских права у светлу реалних догађања, ваља га интерпретирати на начин да не превазилази општа правила међународног права чије се границе утврђују према принципу – *ex injuria ius non oritur*.²⁸

Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244, Уставним оквиром и Заједничким документом (СРЈ-УНМИК) од 5. новембра 2001. године потврђене су обавезе везане за безбедност и људска права, повратак свих интерно расељених и прогнаних лица, као и неспорни ауторитет и одговорност УНМИК-а да у име међународне заједнице спроведе ове обавезе.²⁹ Након 10. јуна 1999. године, преко 280 хиљада

---

24 А. Гамс, *Основи стварног права*, Београд, 1962, стр. 28. Према: С. Јашаревић, *Социјално право, op. cit.*, стр. 92.

25 Чланом 17. Декларације предвиђа се: „Свако има право да поседује имовину, сам и у заједници с другима. Нико не сме бити самовољно лишен своје имовине.“

26 Према члану 1. Протокола прокламовано је: „Свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права“.

27 У члану 17. Повелје прописано је: „Свако има право да држи законито стечену имовину, да је користи, да располаже њоме или да је завешта. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и у случајевима и под условима које прописује закон, при чему мора бити благовремено исплаћена правична надокнада за тај губитак. Коришћење имовине може бити уређено законом у оној мери у којој је то неопходно због општег интереса.“

28 Д. Димитријевић, *Привремена управа Уједињених нација на Косову и Метохији и заштита имовинских права*, Теме, Вол. XXXI, бр. 3, Ниш, 2007, стр. 473.

29 Извор: Интерно расељена и прогнана лица са Косова и Метохије, Повратак на

интерно расељених и прогнаних лица са Косова и Метохије нашло је привремено пребивалиште на територији Србије и Црне Горе, ван Косова и Метохије. Резултати у процесу повратка у првих пет година након егзодуса били су више него слаби, својим домовима вратило се само 11 хиљада лица, од чега око 5 хиљада Срба, с тим да их је око 4 хиљаде расељено и прогнано у мартовском насиљу албанских екстремиста 2004. године, када је спаљено 900 кућа и станова и уништено више од 30 православних храмова широм Косова и Метохије.³⁰

Најбројније расељавање догодило се у лето 1999. године, доласком међународних снага у јужну покрајину, а ситуација у којој се налази већина Срба и осталог неалбанског становништва на Косову и Метохији остаје неизвесна, па се због тога процес расељавања наставио све до данашњег дана. На овај број треба додати и око 20 хиљада интерно расељених лица унутар Косова и Метохије који су из етнички мешовитих средина прешли у већинске, скоро једноетничке енклаве. Ови подаци јасно показују да кршење основних људских права (укључујући и право на располагање и уживање имовине које гарантује Европска конвенција о људским правима) кочи процес повратка на Косово и Метохију. Немогућност да се поново дође у посед своје имовине и да се остваре друга права по Европској конвенцији о људским правима и Резолуцији Савета безбедности УН 1244³¹ представља највећи проблем за одржив и достојанствен живот. Пример Босне и Херцеговине недвосмислено показује да се добри резултати могу постићи само када се изграде посебни услови за реализацију достојанственог и одрживог повратка. Заједнички документ УНМИК-а и СРЈ (од 5. новембра 2001. године) утврдио је као приоритет „обезбеђење сигурног и несметаног повратка свих избеглих и расељених лица у своје домове”.³²

Осим повратка избеглих и расељених, опстанак Срба и осталог неалбанског становништва на Косову и Метохији такође је од приоритетног значаја. УНМИК и Координациони центар СРЈ и Републике Србије за КиМ обавезали су се Заједничким документом да примене исте прин-

---

Косово и Метохију, Извор: Координациони центар за Косово и Метохију, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031> (20.07.2022)

30 Извор: Интерно расељена и прогнана лица са Косова и Метохије, Повратак на Косово и Метохију, Извор: Координациони центар за Косово и Метохију, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031> (20.07.2022)

31 Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 1244, Усвојена 10 јуна 1999. године.

32 Тачка 11к, Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 1244

ципе, критеријуме, мере и средства, по потреби и специфичне, којима би се обезбедили сви услови да се спречи процес иселавања.³³

3.1.1. Повратак имовине расељеним и прогнаним лицима, изазови и проблеми

Резолуција Савета безбедности Уједињених нација број 2004/2 о стамбеном смештају и поврату имовине избеглицама и расељеним лицима и Начела Економског и социјалног савета УН о стамбеном смештају и поврату имовине избеглицама и расељеним особама (позната као Пињеирова начела) из 2005. године, наводе да је право свих избеглица и расељених лица да се слободно врате у своје државе и да им се врати стамбени простор и имовина одузета током раздобља расељења или да буду обештећени за имовину која им не може бити враћена. Такође, у наведеним начелима изричито се спомиње потреба за осигурањем признавања права власника, купаца станова и носилаца станарских права на становима у друштвеном власништву. У вези са повратком избеглих и интерно расељених лица, релевантна је и Резолуција Савета безбедности Уједињених нација број 1120 из 1997. године, којом је потврђено право свих избеглица и расељених лица пореклом са простора бивше Југославије на повратак у њихове домове.³⁴ Нажалост, одрживи

---

33 Тачка 11, Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 1244; Процес интеграције и побољшавања животних услова избеглица и интерно расељених лица односи се на решавање питања становања и запослења, као и на унапређење њиховог имовинског и правног статуса. Као основни циљ, Националном стратегијом за решавање питања избеглих и интерно расељених лица, предвиђено је пружање подршке овим лицима за самосталан и у односу на остале грађане, економски и социјално равноправан живот; *Национална стратегија за решавање питања избеглих и интерно расељених лица* за период од 2015. до 2020. године, «Службени гласник РС», број 62 од 14. јула 2015, стр.4.

34 Лица у потреби на Косову и Метохији имају преко 22.000 некретнина. Само 1.482 домаћинства није поседовало имовину на територији Косова и Метохије. Становници руралних средина су углавном имали куће и пратеће објекте сеоских домаћинстава, као и сектаре пољопривредног земљишта. Породице које су дошле из урбаних средина углавном су располагале становима у власништву. Није занемарљив ни број породица које су имале пословни простор који им је доносио приход. Садашње стање имовине и објеката интерно расељених лица у потреби на територији Косова и Метохије изузетно је лоше – имовина је узурпирана или празна, углавном уништена, оштећена и опљачкана, а 10% власника нема информације о стању имовине. Чак чак 22% домаћинстава не може да располаже својом имовином јер је узурпирана, иако је 30% имовине у поседу власника (власници не могу да је користе углавном из безбедносних разлога). То је најчешће враћена имовина која је у међувремену поново опљачкана. Вид. Стање и потребе интерно расељених лица, Комесеријат за избеглице и миграције Републике Србије, 2018, стр. 36 и даље.

повратак ни данас није обезбеђен породицама које желе да се врате. Иако сва расељена лица имају право на враћање имовине која им је незаконито одузета или на правичну надокнаду, односно компензацију уколико враћање имовине није могуће, то се не може спровести без адекватне подршке и заштите од стране представника међународне заједнице у поступцима реституције.³⁵ Имовинска права су у неколико наврата била тема дијалога Београда и Приштине. За српске представнике тема имовинских права обухвата четири димензије: приватну имовину Срба, имовину Српске православне цркве, имовину приватних субјеката регистрованих на територији изван Косова и Метохије и имовину у власништву Србије на територији КиМ-а. Приштина, одбацује право Србије на државну и друштвену имовину, истичући да се приватна имовина појединаца, као и Српске православне цркве, може заштити у редовном поступку пред косовским институцијама.³⁶

Остаје отворено питање тачног броја нерешених предмета који се на различитим инстанцама налазе пред косовским институцијама као обавеза гарантовања неприкосновених имовинских права. Након рата на Косову 1999. године, мисија УН-а је регистровала 42.749 случајева одузете имовине, од чега је „96,84 одсто или 41.399 узурпираних имања припадало Србима“.³⁷ Испред КАУВИ тврде да је од 42.749 случајева одузете имовине тренутно остало 12.823 предмета који су под управом

---

35 Проглашење независности самопрозване Републике Косово, није допринело побољшању положаја интерно расељених лица, већ даљем погоршању стања и већој неизвесности у погледу њиховог трајног решења. Имовина се Србима на Косову и Метохији одузима на различите начине, иако се власници земље већ годинама боре да врате све оно што им је (на превару) отето. Извор: <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/popovic-podneto-18000-tuzbi-za-unistenu-i-ostecenu-imovinu-srba-27-6-2021> (24.07.2022).

36 До сада није дошло до већих помака јер је тема имовине постављена дубоко у статусни дискурс, оцена је српске Радне групе Националног конвента о Европској унији за Поглавље 35. С. Сурлић, *Анализа „Имовинска права на Косову у оквиру свеобухватне нормализације односа Београда и приштине“* као део пројекта „Национални конвент о Европској унији 2020/2021, Поглавље 35; *Остала питања – Косово“* који реализује ИНТЕР уз финансијску подршку Амбасаде Краљевине Норвешке и Балканског фонда за демократију.

37 Председница удружења жена „Авенија“ је за gaspica.online крајем прошле године (крајем 2020) истакла да се на Косову правоснажно извршена решења о ослобађању узурпираних имовине не спроводе: „Ми смо као организација радили пројекат о узурпираној имовини и том приликом смо дошли до поражавајућих података. У то време је било преко 40.000 предмета у Хабитату, а већ данас према мојим сазнањима негде до 70.000 предмета наших људи који потражују надокнаду за коришћен простор или траже да им се ослободи узурпирана имовина. Тиме можемо да докажемо да и даље судови не раде у корист наше заједнице, напротив, не раде по закону, како би требало“.

ове Агенције, и да се број нерешених случајева значајно смањивао услед продаје, често под притиском, док је одређени део враћен ранијим власницима. Међутим, искуство програма бесплатне правне помоћи за расељена лица која су потраживала своју имовину је показивало просек од свега 5% успешно решених предмета. Наведене бројке нерешених случајева се већином односе на пољопривредна земљишта, а потом на стамбене објекте, док се шумско земљиште још увек води као нерегистровано. Уједно, поред КАУВИ, многи поступци се воде пред редовним судовима на Косову, а нека расељена лица, као и Срби који су остали да живе на Косову, не пријављују узурпацију своје имовине, надајући се компромисном решењу са узурпаторима. Ту је и оправдан страх да ће им правни поступци само донети додатне проблеме и године неизвесности.³⁸ Оправдања за актуелну ситуацију у којој се уз све међународне светоназоре не поштује елементарно право људи на приватну имовину и после 20 година од конфликта, настоје да минимизују одговорност институција које су задужене за заштиту права својине. Први аргумент је да не постоји увид у оригинале катастарске евиденције, иако је Делегација ЕУ на Косову, која према Бриселском споразуму треба да олакша процес, потврдила да је процес скенирања и индексирања документације завршен. Очито не постоји политичка воља да се стане на пут узурпацији, која се неретко завршава у намерном оштећењу и рушењу објеката, што је активност подложна контроли, односно провери и мимо увида у оригиналне катастарске књиге. Други аргумент најчешће пренебрегава етнички карактер проблема, уопштавајући да је одсуство владавине права ендемска појава са којим се суочавају сви грађани који живе на Косову без обзира на културне идентитете. Ова тврдња се поткрепљује податком анализе УСАИД-а, где око 60% имовине на Косову није правно регистровано од стране власника. Ипак, чињеница да се 96,84% предмета узурпације од завршетка рата односи на имовину Срба, даје слободу да се тренутна ситуација окарактерише као системска дискриминација припадника српске заједнице.³⁹ Такође, иако кроз

---

38 Извор: <https://kossev.info/rg-nkeu-za-poglavlje-35-tema-imovine-da-bude-deo-dijaloga-bg-pr-razmotriti-osnivanje-medjunarodnog-nadzornog-mehanizma-za-resenje-imovinskih-prava/> (24.07.2022)

39 Последњих неколико година на делу је узурпација, поготово земљишнихседа. То значи да се случајеви одузимања имовине не могу ограничити на транзитни постконфликтни период. „Последњих година заступљена је узурпација која се спроводи бескрупулозно, једноставним заузимањем имовине, постављањем оgrade, зидањем куће, обрадом земљишта пољопривредним машинама, а некада је праћена и фалсификовањем докумената. Подједнако се узурпирају грађевинско и пољопривредно земљиште, док се шуме секу и препродају. Поступци који се воде због узурпације су

дијалог утврђени, механизми за утврђивање власништва нису никада заживели. Власници су подносили захтеве за обнову уништене имовине у протеклим годинама преко привремених институција на Косову и Метохији, међународних организација, Министарства/Канцеларије за Косово и Метохију, међународних и домаћих невладиних организација, као и преко локалних самоуправа.⁴⁰ Највећи део захтева остао је без одговора управо из разлога што велики број лица има проблеме са подношењем захтева због нерешених имовинско правних односа.⁴¹

3.1.2. Права по основу приватизације и остали облици кршења имовинских права

Премда је приватизација један од стубова економског развоја и подстајај просперитета, на тлу Косова и Метохије приватизација води даљем отимању српске имовине. Република Србија није укључена у процес приватизације српских предузећа иако Србија, многа предузећа и сви грађани имају значајна улагања у привреду Косова и Метохије. Мора се имати у виду чињеница да је у тренутку оснивања заједница Србија и Црна Гора наследила дуг од 1,3 милијарде долара према страним кредиторима на име дуга привреде Косова и Метохије. Не може се занемарити ни тренутни дуг према пензионерима, људима који су часно и поштено радили и градили привреду и земљу, укључујући и Албанце. У том смислу, неопходан је усаглашен приступ и за повезивање радног стажа свим радницима који су из неекономских разлога остали без посла.⁴²

углавном кривичноправни који се воде због кривичног дела незаконитог заузимања непокретности у којима се истиче и имовинскоправни захтев, међутим ни у једном од окончаних поступака овај захтев није осуђен на правичан и објективан начин“; Радна група националног конвента ЕУ за Поглавље 35: *Тема имовине да буде део дијалога БГ-ПР, размотрити оснивање међународног надзорног механизма за решење имовинских права*, Извор: <https://kossev.info/rg-nkeu-za-poglavlje-35-tema-imovine-da-bude-deo-dijaloga-bg-pr-razmotriti-osnivanje-medjunarodnog-nadzornog-mehanizma-za-resenje-imovinskih-prava/> (24.07.2022)

40 Пракса је показала да је међународна и регионална заштита људских права не само потребна, већ и пожељна. Стандарди људских права у регионалним оквирима у великој мери могу да истакну проблеме и потребе појединих региона. Указивањем на однос, квалитет људских права и стање надзорних механизма у регионалним оквирима, људска права се „извлаче“ из локалних оквира. Овим људска права добијају на транспарентности, јер престају да буду „локални проблем“. Наведено прама: П. Јовановић, *Радно право*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 1998. године, стр. 98.

41 *Стање и потребе интерно расељених лица, op. cit.* стр. 40.

42 Интерно расељена и прогнана лица са Косова и Метохије, Повратак на Косово и Метохију, Извор: Координациони центар за Косово и Метохију, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031> (20.07.2022)

Такође је потребно истаћи да је током последњих 20 година припадници српске заједнице су онемогућени да уживају права на своју приватну имовину због других облика кршења имовинских права попут: фалсификовања докумената, непоштовања судских одлука, намерног оштећења или потпуног уништавања имовине, узурпације праћене претњама и уценама, катастарско кривотворење, итд. Са проблемима се суочавају и припадници других неалбанских заједница, а посебно забрињава чињеница да је значајан број лица чија су људска права била угрожена недобровољно прибегавао продаји некретнине, где су понуђена „обештећења“, иако мања од тржишне вредности, значила избегавање неизвесног процеса доказивања и повраћаја одузете имовине. Овај проблем се наводи и у Националној стратегији о имовинским правима коју је Косово усвојило 2016. године. Најчешћи облик „легалне“ узурпације је ипак фалсификовање докумената, а у наводне злоупотребе су директно укључена и лица којима су дозвољени приступи катастарским евиденцијама. Фалсификују се пуномоћја којима Срби овлашћују неког Албанца да прода њихову имовину, а фалсификују се не само потписи клијената већ и печати институција. На основу оваквих пуномоћја сачињавају се уговори о купопродаји који касније постају основ за упис у катастарску евиденцију.⁴³

3.2. Права по основу радног односа и поводом радног односа

Право на рад је традиционално уставно право у Републици Србији. Скоро сви послератни уставни имали су одредбу о праву на рад. Устав из 2006. године⁴⁴ гарантује неколико елемената овог права као основног радноправног начела а то су: 1) слобода рада; забрана принудног рада; 2) једнака доступност радних места; 3) правна заштита за случај престанка

---

43 „Други начин је судски поступак за утврђивање права својине, приликом чега имовина која је у својини Србина за кога се претпоставља да је преминуо постаје предмет интересовања и тада на сцену ступају адвокати. Адвокат подноси тужбу против власника имовине и тражи утврђење својине, с обзиром да је тужени или преминуо или није у могућности да прими позив на рочиште јер адреса којом тужилац располаже једноставно није валидна, именују се привремени заступници тужених који признају тужбени захтев и у веома кратком временском периоду се доносе пресуде, које брзо постају правоснажне и на основу којих се спроводе промене у катастру. Наследници правих власника о судским поступцима сазнају тек када затраже поседовне листове пред катастрима и тада им се одбијају захтеви јер немају основа за издавање поседовних листова. Тек када прибаве одређене доказе да је имовина некада била евидентирана на њиховог претка, најчешће стари поседовни листови, издају им се нови поседовни листови и креће мукотрпна агонија доказивања власништва која траје у просеку 10 година.“

44 „Службени гласник Републике Србије“, бр. 98/06.

радног односа и 4) накнада у случају незапослености. Право на рад⁴⁵ подразумева и права по основу рада. У контексту теме овог чланка говоримо о правима из пензијског и инвалидског осигурања.

Фонд Републике Србије не располаже подацима о стажу, зарадама и уплаћеним доприносима за ПИО за осигуранике који су стаж остварили на КиМ, из разлога што је оригинална документација остала на КиМ, након познатих ратних дешавања. Не постоји могућност да одређену документацију коју странке достављају, а која је издата од стране Привремених институција самоуправе на КиМ Фонд ПИО провери у поступку и на начин предвиђен важећим Законом о ПИО. Фонд не признаје ни податке који се налазе у радној књижици, као ни податке из пријава/одјава, ни други документацију из које се могу утврдити подаци неопходни за одлучивање из разлога што наведени подаци нису регистровани у евиденцији Фонда. Из наведеног произилази да ће осигураници са КиМ, без своје кривице, остати ускраћени за стаж осигурања и висину пензије која им по закону припада.⁴⁶

Грађани (интерно расељена и прогнана лица) се суочавају са ситуацијом да им се стаж или део стажа који су остварили на Косову и Метохији, не призна у стаж осигурања, нити се узима у обзир приликом обрачуна пензије и других права из пензијског и инвалидског осигурања јер није евидентиран у матичној евиденцији Фонда за пензијско и инвалидско осигурање. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Канцеларија за Косово и Метохију и Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање би требало да унапреде и у већој мери заштите права грађана предузимањем додатних мера из своје надлежности како би се грађанима омогућило остваривање ових права. Потребно је да се створи правни оквир и да се подаци који су неопходни за одлучивање а који нису регистровани у матичној евиденцији Фонда услед општепознатих околности, утврде у посебном

---

45 Главни показатељ угрожености интерно расељених лица представља и висока стопа незапослености. Скоро трећина интерно расељених лица нема никакво запослење. У односу на домицилно становништво у Србији, где је стопа незапослености на крају 2017. године износила 14,7% (475.600 незапослених), те се из овог може закључити да су интерно расељена лица у знатно лошијем положају. Стопа незапослености у интерно расељеној популацији износи 32,10%. У укупној популацији ИРЛ у потреби, запослених лица има мање од 20%, док је стопа запослености за укупно становништво у Републици Србији 46,3% (за лица старија од 15 година). Вид. *Стање и потребе интерно расељених лица, op. cit.* стр. 25.

46 Редакција Профи Систем-а – „Признавање стажа на КиМ у стаж осигурања“. Извор: [Preduzimanje dodatnih mera kako bi se građanima, koji su staž ili deo staža ostvarili na Kosovu i Metohiji bio priznat u staž osiguranja - Pravni Portal | Pravni Portal](#) (20.07.2022)

поступку и узму у обзир при остваривању права бивших осигураника са КиМ. Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање приликом одлучивања о захтевима за остваривање права на пензију наведене категорије лица, треба да правилно, истинито и потпуно утврди све чињенице и околности, изврши оцену свих доказа којима располаже, при том посебно водећи рачуна да јавне исправе (нпр. радна књижица, потврде које су издали надлежни органи и организације у границама својих овлашћења) доказују оно што се у њима утврђује или потврђује, и тек након оцене сваког доказа посебно и свих доказа заједно, да утврди да ли се одређеном лицу може признати стаж остварен на Косову и Метохији. Заштитник грађана је става да грађани не смеју да снесу последице настале услед објективних околности а да право на пензију и висина пензије не може зависити од тога да ли су подаци неопходни за одлучивање прикупљени на одређеној територији или не.⁴⁷

Сходно томе, поступање свих органа власти, установа и јавних служби мора бити такво да обезбеди остваривање људских права и да отклања евентуалне препреке њиховом остваривању, а закони, подзаконски прописи и општи акти треба да иду за тим да детаљније уреде како ће се право остварити. Заштитник грађана сматра да надлежни органи јавне власти морају да предузму мере из оквира своје надлежности како би грађанима, који су били запослени на територији Косова и Метохије, било омогућено да остваре своја законом загарантована права на пензију, која су им ускраћена због непостојања података у матичној евиденцији Фонда. Заштитник грађана посебно указује да је неопходно да приликом одлучивања о захтевима за остваривање права на пензију наведених лица, Фонд правилно, истинито и потпуно утврди све чињенице, и тек на основу савесне и брижљиве оцене сваког доказа посебно и свих доказа заједно донесе одлуку. Заштитник грађана посебно указује да јавне исправе, (које странка достави или којима орган располаже, нпр. радна књижица) имају јаку доказну снагу, и служе као најјаче доказно средство. Претпоставка је да оно што јавна исправа директно потврђује одговара правом, стварном стању ствари и орган не може подвргнути јавну исправу оцени доказа. С обзиром да се ради о оборивој претпоставци дозвољено је доказивање да су чињенице у јавној исправи неистинито потврђене или да је јавна исправа, односно копија јавне исправе неисправно састављена.⁴⁸

---

47 Извор: сајт Заштитника грађана (www.ombudsmан.рс)

48 *Ibid.*

4. Закључна разматрања

Социјално-економска права омогућавају да појединци уживају тековине цивилизацијског развоја друштва, односно да грађани остваре приступ материјалним и духовним добрима заједнице. Социјално-економска права нису „пуки идеали“ и „неостварљиве утопије“ (Cranston), већ су реалитет и захтев. У савременом свету све су масовније потребе човека из домена социјално-економских права. Ускраћивањем ових права расељеним лицима са КиМ не ускраћује се само универзално право на живот пристојан/достојан човека, већ се поставља питање да ли самозвана држава Косово признаје правни субјективитет ових лица. Кома припадају обавезе поводом остваривања социјално-економских права расељених и прогнаних? Можда да се вратимо корак уназад, ко је титулар права? Да ли су ова права - права расељених или имагинарног ентитета тзв. Косова? Да ли универзална људска права припадају и расељенима? Да ли је њихов статус у вакууму? Мишљења само да су социјално-економска права и друге групе права за расељена лица само пуки правни оптимизам, који другој страни даје могућност да људска права, која су иначе природна права, условљава, рестриктивно, селективно даје, попут „подарених права“, и користи их у дневно политичке циљеве. Људска права користе попут копрене за највеће отимање имовине, злоупотребе и кршење људских права у 20-21 веку. Овај правни *nonsens* није забележен од ропства и Римског царства и подсећа на синоним природе њиховог статуса - „*servus non habet personam*“.

Посматрано кроз историјску лупу, у тешкоћама остваривања, критичари социјално – економских права погрешно налазе недостатак оправдања за њихово постојање. Политички токови уводе нас у полемику са ставовима који су излишни након деценије гарантовања и заштите ових права. Можда није згорег напоменути „једно екстремно гледиште према којем се економска и социјална права чак сматрају супериорним у вредносном смислу у односу на грађанска и политичка права. Припадници овог права истичу да онима који умиру од глади или су неписмени, слобода говора не значи много. Такође, право на учешће на изборима не значи ништа бескућницима, пошто они немју адресу и зато не могу да буду уписани у бирачке спискове“. У том контексту, долази се до закључка да је проблем остваривања социјално-економских права расељених са КиМ управо у томе што су људска права „укорењена у одговарајућој култури људских права“, говорећи у негативном смислу. Јер, како истиче проф. Б. Шундерић, „Интернационализација као процес, односно метода стварања међународног радног и социјалног права,

претпоставља да слободе и права уживају сви људи у међународној заједници, а не само грађани једне државе или ограниченог броја држава“.

Када су интерно расељени и прогнани у питању, много више него била која популација, сваки сегмент социјалних и економских права од много веће је важности, од било које друге вулнерабилне популације, за њихов фактички статус и за свеукупни дигнитет као људских бића. На основу свега наведеног, долази се до закључка да би повратак био одржив и достојанствен, потребно је свим грађанима Косова и Метохије обезбедити нормалне услове живота и привређивања. То подразумева јачање економског сектора, омогућавање остваривања социјално-економских права и стварање услова за запошљавање великог броја незапослених.

Литература

Б. Шундерић, *Социјално право*, Правни факултет у Београду, Београд, 2009.

Д. Димитријевић, *Привремена управа Уједињених нација на Косову и Метохији и заштита имовинских права*, Теме, Вол. XXXI, бр. 3, Ниш, 2007. (473-510)

Д. Аврамовић, *Људска права на танкој црвеној линији између универзалности и релативности*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, Вол. 48, бр. 3/2014. (291-301)

Ј. Stefanović, *Ustavno pravo FNRJ i komparativno*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1950.

Ј. Хасанбеговић, *Анали Правног факултета у Београду*, Вол. 57, бр. 4, 2009. (стр. 81-92)

М. Рапајић, *Економска и социјална права у Уставу Србије*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 49/1, 2015. (273 - 298)

М. Пајванчић, *Коментар Устава Републике Србије*, Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2009.

Национална стратегија за решавање питања избеглих и интерно расељених лица за период од 2015. до 2020. године, „Службени гласник РС“, број 62 од 14. јула 2015.

П. Јовановић, *Радно право*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 1998. године.

Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 1244, Усвојена 10 јуна 1999. године.

Р. Етински, *Изједначавање међународне заштите економских, социјалних и културних права са међународном заштитом политичких*

и грађанских права, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3/2009.

С. Јашаревић, *Социјално право*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2010.

С. Јашаревић, *Социјално-економска права у вези са радом у међународним и европским радним стандардима*, „Радно и социјално право, бр. 1/2008. године. (176-198)

Стање и потребе интерно расељених лица, Комесеријат за избеглице и миграције Републике Србије, 2018.

С. Сурлић, *Анализа „Имовинска права на Косову у оквиру свеобухватне нормализације односа Београда и приштине“* као део пројекта „Национални конвент о Европској унији 2020/2021, Поглавље 35.

Универзална декларација о људским правима усвојена и проглашена резолуцијом Уједињених нација 217 (III) од 10. децембра 1948. године.

Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006, 16/2022) – Одлука о проглашењу Уставног закона за спровођење Акта о промени Устава Републике Србије - Амандмани I - XXIX – „Сл. гласник РС“, бр. 115/2021).

Интернет извори:

Интерно расељена лица, <https://kirs.gov.rs/cir/interno-raseljena-lica/interno-raseljena-lica> (8.07.2022).

Интерно расељена и прогнана лица са Косова и Метохије, Координациони центар за Косово и Метохију, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031>(8.07.2022).

Извештај о повредама социјално-економских права, http://hrw.org/doc/?t=esc&document_limit=640,20 (10. 07. 2022)

Редакција Профи Систем-а – „Признавање стажа на КиМ у стаж осигурања“, [Preduzimanje dodatnih mera kako bi se građanima, koji su staž ili deo staža ostvarili na Kosovu i Metohiji bio priznat u staž osiguranja - Pravni Portal | Pravni Portal](#) (20.07.2022)

С. Сурлић, *Попис на Косову 2022. и српска заједница*, <https://www.radiokim.net/vesti/analiza/popis-na-kosovu-2022-i-srpska-zajednica.html> (9.07.2022).

Сајт заштитника грађана (www.омбудсман.рс)
<https://kossev.info/rg-nkeu-za-poglavlje-35-tema-imovine-da-bude-deo-dijaloga-bg-prrazmotriti-osnivanje-medjunarodnog-nadzornog-mehanizma-za-resenje-imovinskih-prava/> (24.07.2022)

<https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/popovic-podneto-18000-tuzbi-za-unistenu-i-ostecenu-imovinu-srba-27-6-2021> (24.07.2022);

<https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031> (20.07.2022)

Slobodanka Kovačević Perić, PhD.

*Professor at Faculty of Law University of Priština
with a temporary seat in Kosovska Mitrovica*

Milica Midžović,

*Assistant at Faculty of Law University of Priština
with a temporary seat in Kosovska Mitrovica*

REALIZATION OF THE SOCIAL-ECONOMIC RIGHTS OF THE DISPLACED AND EXILE FROM KOSOVO AND METOHIA

Summary

In this paper, the authors has analyzed and re-examined the reach of social economic rights as human rights, pointing to antagonism, and a kind of discrepancy between ideological and theoretical positions on human rights as “natural rights of man”, numerous regulations on human rights that proclaimed them as universal rights. man on one side, and relativism of universality (relative universalism of human rights), relativism of inalienability through the prism of the position of displaced and exiled persons from Kosovo and Metohija.

In this context, it is evident that human rights - their scope, interpretation, protection depend on who owns them and who decides on the realization of these rights. In other words, it depends on the political will of the so-called authorities. Kosovo. Violation of basic human rights, which includes the right to dispose of and enjoy property guaranteed by the European Convention on Human Rights, fear, lack of security and freedom of movement, impossibility of exercising acquired rights from and on the basis of the employment relationship, impossibility of connecting seniority, as well as the non-functioning of legislative mechanisms and of temporary institutions in Kosovo and Metohija are only some of the aspects of endangering fundamental human rights, which creates a political climate that is not only conducive to return, but also represents the biggest problem for a sustainable and dignified life.

The primary goal is the return and improvement of their living conditions in displacement, as well as support in protecting the interests of this population in accessing and realizing acquired rights in the place of origin. For the realization of this strategic goal, the following problems are identified and imposed as priority problems for their solution: 1. documentation and status issues; 2. employment and the right to work; 3. education and upbringing;

4. health care; 5. social protection; 6. solving housing issues. The authors base their views on respect for acquired rights, as the fundamental basis on which most of the modern legal systems rest. According to the way in which the position of these persons is treated, the authors of this paper raise the question of whether displaced and exiled persons are entitled to human rights or whether these rights are still granted. The intention of the authors is to point out the threat to the fundamental natural rights of man, and to initiate the scientific and other public to get involved in the promotion of this issue, and thereby give their modest contribution to the efforts of the Republic of Serbia to protect the integrity of its citizens, property and cultural heritage.

Key words: *social economic rights, displaced and exiled, Kosovo and Metohija, endangerment of human rights.*